

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ РЕАЛІЗАЦІЇ КОМПЕТЕНТІСНОГО ПІДХОДУ У СУЧАСНІЙ ІНКЛЮЗИВНІЙ ОСВІТІ

Сучасне суспільство розвивається, змінюється стрімко і динамічно. Змінюються і пріоритети в дошкільній і початковій освіті, відбувається переосмислення традиційних поглядів на природу дитячого розвитку, дитина поступово перетворюється на суб'єкта власного розвитку, володаря неповторної індивідуальності. Тяжіння педагогіки до дитиноцентризму вимагає від педагога урахування особливостей кожної дитини задля визначення вектору її особистісного становлення. У Національній доктрині розвитку освіти зазначено, що головною метою, ключовим показником і основним важелем сучасного прогресу є розвиток людини, її творчих здібностей, інтересів і потреб[14]. Все це вимагає оновлення підходів в управлінні освітньою установою, пошуку шляхів розвитку освіти через створення нової практики дошкільної та початкової освіти, впровадження інноваційних науково - методичних розробок, що забезпечує формування ключових компетентностей дітей раннього, дошкільного та молодшого шкільного віку .

Кількість дітей з особливостями психофізичного розвитку в Україні щороку збільшується. Сьогодні важливим є усвідомлення того, що всі діти, незалежно від стану їхнього здоров'я та фізіологічних особливостей можуть і хочуть мати рівний доступ до якісної освіти, а, особливо, до звичайного, повноцінного людського спілкування. Для успішної реалізації інклюзивних програм в дошкільних та загальноосвітніх навчальних закладах надзвичайно важливим є створення умов для розвитку дітей, професійного розвитку педагогів, їх самоорганізації, налагодження ефективної співпраці педагогів і родин дітей з особливими освітніми потребами.

Метою даної статті є визначення пріоритетних завдань діяльності навчально-виховних закладів та педагогів у роботі з дітьми, що мають особливі потреби, вивчення психолого-педагогічних умов, які впливають на ефективність реалізації компетентнісного підходу в інклюзивній освіті, розкриття змісту професійного розвитку та самоорганізації педагогів.

Компетентнісний підхід включає два базові поняття, а саме: компетенція і компетентність. У педагогічному словнику термін «компетенція» трактується як: «сукупність взаємопов'язаних якостей особистості, що виявляються по відношенню до певного кола предметів і процесів», а «компетентність» співвідноситься з «можливістю встановлення суб'єктом діяльності зв'язку між знанням і ситуацією або, в більш широкому сенсі, здатність знайти, виявити орієнтовну основу дій, процедуру(знання + дія), необхідну для вирішення проблеми в конкретній ситуації [10].

У реалізації компетентнісного підходу в освіті І.Д. Фрумін виділяє чотири аспекти, які можна віднести і до інклюзивної освіти: ключові компетенції, узагальнені предметні вміння, прикладні предметні вміння та життєві навички. Просування по кожному з цих напрямків сприяє підвищенню компетентності дітей, в тому числі дітей з особливими освітніми потребами, їх готовності до життя в сучасному інформаційному суспільстві, бажанню не стільки більше знати, скільки більше і краще вміти, в тому числі, вміти здобувати знання. Дуже важливо бути здатним застосувати свої вміння і способи діяльності в реальному житті для вирішення практичних завдань [11].

Різні аспекти компетентнісного підходу відображено у численних публікаціях (І.О.Зимня, В.В. Краєвський, А.В.Хуторської, О.В.Овчарук, Н.М.Бібік, В.І. Завіна, О.І.Локшина, О.І.Пометун, Т.М.Байбара, О.Я. Савченко, Л.Л.Хоружа та ін.). Так О.Я.Савченко зазначає, що *компетентнісний підхід* визначається як спрямованість освітнього процесу на формування і розвиток ключових (базових) і предметних компетентностей. Результатом такого процесу має бути формування *загальної*

компетентності, що є інтегрованою характеристикою досягнень людини. Вона набувається в результаті навчання, особистого пізнавального і життєвого досвіду. [15].

На думку О. Пометун, компетентнісний підхід в освіті пов'язаний з особистісно орієнтованим і діяльнісним підходами до навчання. Він потребує трансформації змісту освіти. Його трансформація відповідно до компетентнісного підходу, насамперед, визначається принципово іншими відбору й структурування, спрямованими на кінцевий результат освітнього процесу – набуття дитиною компетентностей [8].

Компетентнісний підхід у всіх своїх значеннях і аспектах найбільш глибоко відображає основні аспекти процесу модернізації і інклюзивної освіти :

- компетентнісний підхід - проявляється як оновлення змісту освіти у відповідь на мінливу соціально - економічну реальність (І. Д. Фрумін);
- компетентнісний підхід як узагальнена умова здатності людини ефективно діяти за межами навчальних сюжетів і навчальних ситуацій (В. А. Болотов[2]) ;
- компетентність представляється радикальним засобом модернізації освіти(Б. Д. Ельконін);
- компетентність характеризується можливістю перенесення здібностей в умови, відмінні від тих, в яких ця компетентність спочатку виникла (В. В. Башев) ;
- І. А. Зімня визначає компетентність як актуальну, сформовану особистісну якість, що ґрунтується на знаннях, інтелектуально і особистісно обумовлену соціально - професійну характеристику людини [4].

- компетентнісний підхід - це пріоритетна орієнтація на цілі - вектори освіти: здатність до навчання, самовизначення (самодетермінації), самоактуалізації, соціалізації та розвиток індивідуальності [2].
- компетентність визначається, як «готовність фахівця включитися в певну діяльність » (А. М. Аронов) або як атрибут підготовки до майбутньої професійної діяльності (П. Г. Щедровицький).

При компетентнісному підході проблема якості інклюзивної дошкільної і початкової освіти ставиться і вирішується не тільки з точки зору кількості знань, засвоєних дітьми, а ще з точки зору досягнень у їх психічному розвитку, які формуються як набір відповідних компетентностей. Особливе значення при організації роботи з дітьми в умовах компетентнісного підходу має те, що діти можуть зробити власний вибір співпраці та діяльності. Право самовизначення у співпраці як з дорослими, так і з дітьми, дає дитині можливість набуття досвіду, встановлення та розширення соціальних контактів з різними людьми, досвіду досягнення домовленостей, розподілу повноважень, управління діями інших людей (у разі їх згоди), досвіду досягнення загального результату і « презентації » загального результату.

Розглянемо психолого - педагогічні умови реалізації компетентнісно - орієнтованої освіти в сучасному інклюзивному закладі:

- суб'єктно - орієнтована взаємодія дорослих з дітьми з особливостями психофізичного розвитку, тобто забезпечення таких ситуацій, коли можливість вибору діяльності, партнера, і т.д. надається кожній дитині, забезпечується опора на особистий досвід дитини при освоєнні нею нових знань ;
- орієнтованість педагогічної оцінки на відносні показники дитячої успішності, тобто порівняння сьогоденних досягнень дитини з

- особливостями психофізичного розвитку з її власними вчорашніми досягненнями, стимулювання самооцінки дитини;
- формування ігрової діяльності як найважливішого чинника розвитку дитини з особливостями психофізичного розвитку;
 - створення інклюзивного освітнього середовища , що сприяє емоційно - ціннісному, соціально - особистісному, пізнавальному, естетичному розвитку дитини і збереженню її індивідуальності; до такого освітнього середовища відноситься соціальне середовище в групі, методи моніторингу , розвиваюче предметне середовище;
 - збалансованість репродуктивної (відтворюючої готовий зразок) і продуктивної діяльності (виробляє суб'єктивно новий продукт), тобто дослідницької , творчої діяльності , спільних і самостійних , рухливих і статичних форм активності ;
 - співпраця з батьками дітей з особливостями психофізичного розвитку. Залучення батьків до складання індивідуальної навчальної програми. Регулярний обмін з батьками повною та неупередженою інформацією стосовно їхніх дітей. Запровадження політики та системи підходів, які забезпечують сім'ям необхідну емоційну підтримку. [16].
 - розроблення індивідуальної програми розвитку дитини з особливими освітніми потребами, що допоможе педагогічному колективу закладу пристосувати середовище до потреб дитини; [16].
 - надання додаткових послуг та форм підтримки дитині у процесі її навчання;
 - організація спостереження за динамікою розвитку дитини та її оцінка, з метою забезпечення позитивної мотивації навчання, інформування

дітей про їх індивідуальні досягнення, визначення ефективності педагогічної діяльності. [16].

- створення **індивідуального навчального плану, в якому** визначено перелік навчальних предметів, послідовність їх вивчення, кількість годин, що відводяться на вивчення кожного предмета за роками навчання, та тижневу кількість годин. У плані також враховуються додаткові години на індивідуальні і групові заняття, курси за вибором, факультативи тощо. [16].
- **адаптація навчальної програми та плану, фізичного середовища, методів і форм навчання.**

На наш погляд ефективність роботи з формування компетенцій дітей в інклюзивних групах і класах зростає у багато разів, якщо сім'я і педагоги працюватимуть у тісному контакті (реалізовуватиметься командний підхід). Відкритість навчального закладу для родини - шлях до успішного розвитку дітей в умовах інклюзивної освіти. Вважаємо важливими питання реалізації компетентнісного підходу в педагогічній освіті батьків і взаємодії освітнього закладу з сім'єю. З цією метою для батьків та інших членів сім'ї дитини необхідно організувати батьківські збори з різних проблем, дні відкритих дверей, проводити анкетування батьків, індивідуальні бесіди, консультації, спільні свята, виставки, конкурси; педагоги співпрацюють з батьками в рамках реалізації групових проєктів (виготовлення книжок - маляток, поробок, макетів, валеологічних газет, плакатів тощо). Важливо проінформувати родину дитини з особливими освітніми потребами, що існує психолого-педагогічне консультування батьків, консультативно-методична допомога в організації ефективного дитячо-батьківського спілкування, психологічна підтримка батьків у разі виявлення серйозних психологічних проблем у їх дитини, у зв'язку з серйозними емоційними переживаннями і подіями в сім'ї, як звичайних однолітків, так і дітей з вадами розвитку. У контексті соціального та психолого

- педагогічного благополуччя дитини взаємодію навчального закладу та родини доцільно вибудовувати на основі глибокого знання своєрідності сімейного виховання. Отже, організація взаємодії з сім'ями вихованців, перш за все, повинна бути заснована на знанні правових засад регулювання цього процесу, який розгортається в єдиному освітньому просторі. Знання нормативно-правових документів міжнародного та державного рівня, конкретного освітнього закладу дозволяє педагогу юридично грамотно побудувати стосунки з родиною та освітньо - виховний процес в дошкільному навчальному закладі чи школі з урахуванням захисту прав дитини, прав і обов'язків батьків і педагогів. Тільки компетентна взаємодія з родиною і педагогічний такт педагога можуть допомогти батькам знайти найбільш правильний шлях до взаєморозуміння з дитиною, встановити з нею емоційні контакти.

У відповідності з концепцією модернізації педагогічної освіти одним з основних завдань є формування компетентного педагога. Більше того, значимість цього завдання ще сильніше зросла в зв'язку з тим, що в сучасному навчально-виховному процесі освітнього закладу все більше уваги приділяється стратегії компетентнісної освіти. На нашу думку, готовність педагогів дошкільних навчальних закладів і початкової школи до реалізації компетентнісного підходу в інклюзії є запорукою успішної модернізації освіти в цілому .

Аналіз діяльності педагогів дошкільних навчальних закладів і початкової школи показав, що різниця між знаючим і компетентним педагогом не в обсязі і глибині засвоєння ним знань, і не в їх міцності, а в тому, як індивідуальні знання організовані, і якою мірою вони використовуються для прийняття ефективних рішень .

Для професійного розвитку педагогів і реалізації ними компетентнісного підходу в контексті сучасної інклюзивної освіти необхідно такі педагогічні умови:

- озброєння педагогів додатковими знаннями з питань інклюзивної освіти, психофізичних особливостей розвитку дітей, удосконалення форм і методів їх виховання, навчання та розвитку;
- забезпечення кожному педагогу умов для максимального розвитку його індивідуальних здібностей і нахилів, задоволення пізнавальних потреб і інтересів;
- створення такого середовища, у якому педагоги займали б активну позицію, відчували себе членами команди; рішення стосовно методів роботи з дитиною мають прийматися колективно, члени команди несуть колективну відповідальність за результати;
- створення своєї мережі підтримки (підтримка - це всі дії, спрямовані на посилення спроможності закладу реагувати на різноманітність потреб дітей);
- забезпечення мотивації педагога, створення інноваційного середовища інтенсивного професійного розвитку і самоорганізації;
- створення позитивного клімату в освітньому середовищі: педагоги мають підтримувати один одного у застосуванні найефективніших стратегій навчання. Доброзичлива, невимушена атмосфера, де визнають унікальність кожного (і педагога, і дитини) та підтримують їх - суттєво стимулює розвиток.

Безпосередньо освітня діяльність дошкільнят і молодших школярів з особливими освітніми потребами, на наш погляд, реалізується через формування пізнавальних компетенцій, тобто організацію різних видів діяльності дітей: пізнавально-дослідницьку, ігрову, комунікативну, музично - художню, продуктивну, трудову, рухову. Також формування пізнавальної компетенції здійснюється через виконання інтелектуальних завдань, через читання художньої літератури. І, нарешті, пізнавальна компетенція формується через інтеграцію різноманітних форм і методів роботи з дітьми. Даний вибір здійснюється педагогами самостійно залежно від рівня освоєння програми, контингенту дітей і вирішення конкретних освітніх завдань. Особливо актуальним при організації виховного процесу в інклюзивних

групах є використання індивідуального і диференційованого підходів, знання головних завдань, принципів, методів та форм організації діяльності дошкільників. Якість виховного процесу, значною мірою, визначається тим, наскільки враховуються та реалізуються потенційні можливості виховання й розвитку кожної дитини, її індивідуальні особливості. Якими б не були фізичні чи психічні обмеження, у дитини завжди є резерви для розвитку, використання яких може суттєво поліпшити якість її життя.

Вихователь ДНЗ повинен забезпечити особистісно-зорієнтований освітній процес в умовах інклюзії. Створити умови не лише для спілкування дітей з особливими освітніми потребами з ровесниками, а й для прийняття їхнього досвіду. Це дає можливість дітям з особливими потребами бачити реакцію інших дітей на те чи інше завдання, способи його виконання, чути їхні мовленнєві висловлювання, і, таким чином, сприяє появі інтересу до пізнання навколишнього світу, формування мотивів до навчальної діяльності, до співпраці, забезпечує умови успішної соціальної, психологічної, фізичної адаптації та життєдіяльності.

У результаті дослідження психолого-педагогічних умов реалізації компетентнісного підходу в контексті сучасної інклюзивної освіти, можна **зробити висновок** про важливість даної тематики для розвитку сучасної психолого-педагогічної думки в Україні. Теоретичний аналіз наукової психологічної, педагогічної літератури показав, що питання вивчення компетентностей і у дітей, і у педагогів потребують поглибленого дослідження і є досить актуальними. Педагоги груп включення повинні мати не тільки визначені професійні знання, уміння, а й сформований комплекс якостей, можливостей, властивостей особистості, що відповідають вимогам педагогічної професії, бо саме це дає змогу реалізувати особистісно-зорієнтований і компетентнісний підхід в інклюзивному навчальному закладі .

Список використаних джерел:

1. Арнаутова Е.П. Социально–педагогическая практика взаимодействия семьи и детского сада в современных условиях / Е.П. Арнаутова // Детский сад от А до Я. – 2004. – №4. – С. 23–35.
2. Болотов В.А. Компетентностная модель: от идеи к образовательной программе / В.А.Болотов, В.В. Сериков // Педагогика. – 2003. – № 10.
3. Василюк А. Сучасні освітні системи / А. Василюк, Р.Пахоцінський, Н.Яковець. - Ніжин: Редакційно-видавничий відділ НДПУ, 2002.-139с.
4. Зимняя И.А. Компетентностный подход. Каково его место в системе современных подходов к проблемам образования?(теоретико—методологический аспект)/И.А.Зимняя // Высшее образование сегодня. — 2006. — № 4. — С. 20—27.
5. Колупаєва А.А. Інклюзивна освіта:реалії та перспективи:монографія./А.Колупаєва. -К.: «Саміт –книга»,2009.-272с.
6. Марголис А.А.Роль и задачи психолого–педагогической диагностики в определении качества образования/А.Марголис,В.Рубцов // Психологическая наука и образование. - 2007. - № 4.
7. Пометун О. Дискусія українських педагогів навколо питань запровадження компетентнісного підходу в українській освіті / О. Пометун // Основна школа.- 2005.- вип. 3-4.
8. Сабат Н. Соціально-педагогічний аспект інклюзивного навчання/Н.Сабат //Соціальний педагог. – 2008 – №3. – С. 42–46.
9. Словарь-справочник по педагогике / [Авт.-сост. В.А. Мижеригов]. — М.: ТЦ Сфера, 2004. — 448 с.

10. Спеціальна педагогіка: Понятійно-термінологічний словник / АПН України; Інститут спеціальної педагогіки; Луганський держ. педагогічний ун-т ім. Тараса Шевченка / В. І. Бондар (голов. ред.). — Луганськ: Альма-матер, 2003. — 436 с.

11. Фрумин И.О. Компетентностный подход как естественный этап обновления содержания образования / И.О. Фрумин // Педагогика развития: ключевые компетентности и их становление: материалы 9-ой научно-практической конф., 2003 г. — Красноярск, 2003. — С. 41-44

12. Холодная М.А. Психология интеллекта: Парадоксы исследования. / М.А. Холодная. — СПб.: Питер, 2002. — 272 с.

13. Хуторской А.В. Ключевые компетенции как компонент личностно ориентированной парадигмы образования / А.В. Хуторской // Народное образование. — 2003. — № 2. — С. 58—65.

14. Указ президента України «Про Національну доктрину розвитку освіти» від 17.04.2002 № **347/2002** [Електронний ресурс].

<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/347/2002>

15. О.Я. Савченко. Компетентнісний підхід як чинник модернізації початкової освіти [Електронний ресурс].

http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/NiO/2011_4_1/statti/Savch.htm

16. Інструктивно-методичний лист «Організація навчально-виховного процесу в умовах інклюзивного навчання» (Лист Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України №1/9-384 від 18.05.2012)

<http://www.education-inclusive.com/pravova-osnova>

Анастасія Крикун. Психолого-педагогічні умови реалізації компетентнісного підходу в сучасній інклюзивній освіті.

Анотація. Стаття присвячена питанню реалізації компетентнісного підходу в сучасній інклюзивній дошкільній і початковій освіті. Висвітлені питання підготовки компетентнісного педагога в системі інклюзивної дошкільної і початкової освіти. Звернено увагу на психолого-педагогічні умови реалізації інклюзивної освіти в дошкільному і загальноосвітньому навчальному закладі.

Ключові слова: дошкільний і молодший шкільний вік, інклюзивна освіта, компетентнісний підхід, компетентність педагога, компетенція, пізнавальна компетенція.

Анастасія Крикун. Психолого-педагогические условия реализации компетентного подхода в современном инклюзивном образовании.

Анотація. Стаття посвящена вопросу реализации компетентностного подхода в современном дошкольном и начальном инклюзивном образовании. Освещены проблемы подготовки компетентного педагога в системе инклюзивного дошкольного и начального образования. Раскрыты вопросы создания психолого-педагогических условий реализации инклюзивного образования в дошкольном и общеобразовательном учебном заведении.

Ключевые слова: дошкольный и младший школьный возраст; компетентностный подход; компетентность педагога; компетенция; познавательная компетенция, инклюзивное образование.

Anastasiia Krykun. Psycho-pedagogical conditions of the competence-based approach in today's inclusive education

ABSTRACT. The article is devoted to the implementation of competence-based approach in preschool and primary education. The problems of competent teacher's training in the system of preschool and primary education are discussed.

Київський університет імені Бориса Грінченка, 2013

Revealed issues of creating psychological and pedagogical conditions of realization of inclusive education in pre-school and general education school.

Keywords: *preschool and primary school age; competence approach; competence of teachers; competence; cognitive competence, inclusive education*